

Roland Barthes (1915–1980) francia filozófus, kritikus, irodalomteoretikus. Diplomáját klasszika-filológusként szerezte.

Pataki Elvira klasszika-filológus, a PPKE BTK docense. Fő kutatási területe a hellénisztikus görög irodalom és az antikvitás recepciója.

Legutóbbi írása az *Ókorban*: *Állati erkölcsök: Ailianus és a teve* (2014/3).

A Kritón margójára

Roland Barthes

A szerző előszavával, Pataki Elvira fordításában és jegyzeteivel

Első szöveg

A kritikus (ha létezik még egyáltalán) nemde az, aki kapcsolatot létesít távoli szövegek között? Íme, egy szöveg, tőlem nagyon messziről: ez a legelső, 1933 nyaráról.¹ 1933-ban a Lycée Louis-Le-Grand 1. A osztályának voltam diákja.² Egész évben, hétről hétre a *Kritón*t elemeztük;³ a szünidőben pedig, nagyszüleim házában, rábukkantam Jules Lemaitre könyvére, amelyben Anatole France e kortársa eljátszott a gondolattal, hogy *pastiche*⁴ formájában igazítja ki a nagy klasszikusok befejezését.⁵ (*X. Y. margójára*, ez volt a címe.) Aztán, amint az elkerülhetetlen volt, néhány osztálytársammal elhatároztuk, hogy lapot alapítunk, s ez adta az alkalmat, hogy e lapba – amely persze sosem látott napvilágot⁶ – *pastiche*-t írjak Jules Lemaitre-ből, aki *pastiche*-t írt Platón-

ből.⁷ Így volt módom színre léptetni egy rövid szövegen belül a fejemben kavargó összes beszédmodot: egy kevés Gide, némi Flaubert, de legfőképp a Nagy Biflázás, az Osztály Moraja: a „Görög fordítás” stílusa (amelyet még Platónnál is inkább imitáltam), meg a „Francia fogalmazás”-é⁸ (ez a felelős egy bizonyos fokú közönségességért, amit nem tudtam kezelni). Három kultúra rétegződik itt egymásba. Először is a tizenhét éves⁹ gimnazistáé, a humán tagozat diákjáé. 1933: esetleg a Szürrealizmus? Bataille, Artaud? Semmiképp. Gide, csakis Gide¹⁰ egy csomó zagyvaság közepette, amely keveri Balzacot, Dumas-t, mindenféle életrajzot és 1925 kisebb regényírót. Aztán persze az iskolai kultúra: az A osztályok (latin–görög specializáció) elitosztályok voltak,¹¹ amelyek különleges nyel-

1 A klasszika-filológusként diplomázó Roland Barthes (1915–1980) első fennmaradt, vállalt és a későbbi életmű számos nagy témáját megelőlegező szövege, az 1933 nyarán írott *En marge du Criton* csupán 1974-ben, a *L'Arc* neki szentelt tematikus számában jelent meg nyomtatásban. A művet az ez alkalommal írt szerzői előszóval (*Premier texte*) együtt közöljük. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Barthes 1995, III. 17–20. © Editions du Seuil, 1995.

2 Barthes 1930-tól a patinás párizsi intézmény diákja. Az 1. évfolyam (*Première*) a máig visszafelé számoló francia rendszerben a középiskola (*lycée*) utolsó előtti osztálya. Az iskolaévekről, az ifjú Barthes irodalmi, zenei próbálkozásairól lásd Samoyault 2015.

3 A *Première* görög olvasmányai 1931-től: az *Ilias* egy éneke, Xenophón: *Emlékeim Sókratestról*, egy-egy Sophoklész-dráma és Démostenész-beszéd, Aristophanész-szemelvények, valamint egy tetszőleges Platón-dialógus részletes, átfogó elemzése (*étude d'ensemble*). Az 1941-es tanterv a *Sókrateis védőbeszédét* és a *Kritón* teszi kötelezővé. Vö. Chervel 1986, 208–209.

4 A sajátos intertextualitás jellemezte *pastiche* a *belle époque* és a 20. század első fele francia irodalmának igen népszerű műfaja. A hol parodisztikus, hol tisztelgő hangvételi újraírás és a stílusgyakorlatot ötvöző, többnyire másodvonalbeli szerzők művelte, az eredetiség hiánya miatt kánonon kívülinek tekintett műfaj eredete az ókorban (esetleg magánál Platónnál? vö. Aron 2009) keresendő. A műfaj több szempontból is meghatározó Barthes számára. Az elnevezés gasztronómiai konnotációja (vegyes alapanyagok rétegzése) a táplálkozás szemiotikájával, esztétikájával foglalkozó későbbi kutatások felé mutat. Lényegesebb, hogy a *pastiche* (a *Premier texte* nyitómondatát is meghatározó) barthes-i befogadáselmélet egyik alapfogalma is. Az 1966-ban írott *Kritika és igazság* szerint a műfaj nem más, mint a befogadó által létrehozható egyetlen lehetséges kommentár (vö. Barthes 1972, 240): „Olvasni annyit, mint vágni a műre (*désirer l'œuvre*), azt akarni, hogy a mű legyen, elvetni azt, hogy a művet minden olyan beszéden kívül, amely nem a mű maga, megkettőzzük. Az egyetlen kommentár, melyet egy tiszta olvasás hozhat létre, és amely az is maradna, a stílusutáztat (*pastiche*, P. E.). Áttérni az olvasásról a kritikára annyit, mint vágyat cse-

rélni: nem a műre, hanem saját nyelvünkre vágni.” (Kelemen J. ford.) – Barthes neologizmusokban bővelkedő nyelvezete a későbbiekben maga is *pastiche* alapjául szolgál, lásd Burnier–Rimbaud 1978.

5 J. Lemaitre (1853–1914) neves irodalomtörténész, kritikus, az Akadémia tagja, emellett sikeres próza- és színműíró. 1906-ban publikált *pastiche*-sorozata (*En marge des vieux livres*) mérsékelten frivol hangnemben, a hősök magánéletére koncentrálna írja újra az *Ilias*, az *Odysee*a, az *Aeneis*, az *Avesta*, az Evangéliumok és a *Legenda aurea* történeteit. Bővebben Courville 1960. Barthes Lemaitre nevét (szándékos pontatlansággal?) mindvégig hibásan írja.

6 A tervezett *La Règle organique* (*A természetes szabály*) szerkesztőtársa az életre szóló jóbarát, Ph. Rebeyrol lett volna.

7 Barthes téved (vagy a szöveg egészére jellemző antifilológusi attitűddel tudatosan félrevezeti olvasóját): Lemaitre sorozatában egyáltalán nem szerepel Platón-szöveg. Az *En marge du Criton* viszont erős hasonlóságot mutat a mára teljesen elfeledett L. Gouget (1877–1915) *En marge du Phédon* című, 1926-ban megjelent *pastiche*-ával, amely a platóni *Kritón* ikerdialógusát, a *Phaidónt* írja újra. Vö. Pataki 2019, 46–49.

8 A *version grecque* az eredeti mű szövegű, grammatikai, stilisztikai magyarázatokat figyelembe vevő írásbeli fordítása; a *redaction française* a bármiféle tantárgyi témára vonatkozó tanári előadás (*exposé magistral*) személyes meglátásokkal bővíthető írásbeli újrafogalmazása. A feladattípusokról lásd Chervel 2011, 596–597.

9 Az évvizes, sokat betegeskedő Barthes (akinek tüdőbetegségét is ez évben diagnosztizálják) egy évvel idősebb társainál.

10 Mindenekelőtt az 1927-ben megjelent *Les Nourritures terrestres* (*Földi táplálékok*) hatásáról van szó, lásd Pfenninger 1998.

11 A humanista nevelés évszázados tradícióját követő A osztályok a középiskola 6. évfolyamától tanultak latinul, ehhez társult két évvel később az ógörög. Utóbbi helyett a párhuzamos osztályok (B: latin + élő idegen nyelv, C: latin + természettudomány) órarendjében modern nyelv és rajz szerepelt. Az 1931-es reform a görög rovására emelte meg a matematika óraszámát az A osztályokban is, vö. Maury-Lascoux 2016, 208.

vet alakítottak ki maguknak, a fordítás-franciát, amely egyszerre volt pontos és esetlen. A görög kultúráról magáról nem mondtak semmit, nem ébresztettek iránta semmiféle vágyat bennünk: ki kellett kerülni az iskolából,¹² hogy a külvilágban felfedezhessük (egy kicsit Nietzschén, egy kicsit szobrokon, meg Nauplionban vagy Aiginán készült fotókon keresztül),¹³ hogy Görögország a nemiség is lehet. Végül, az általános műveltség:¹⁴ ennek megkérdőjelezéséről szó sem volt, hiszen az szemérmetlenül különvált a politikától (a *pastiche*, mint tudjuk, tökéletesen belesimul az általános műveltségbe: nincs is semmi tiszteletlenebb az ilyesfajta újraírásnál). Ennek ellenére nem voltunk apolitikusak, éppen ellenkezőleg: a minket foglalkoztató nagy ügy a fasiszmus volt, s a következő évben, 1934-ben irodalmi lapocska helyett az „Antifasiszta Köztársasági Védegyelet” nevű csoportot alapítottuk meg,¹⁵ hogy így védekezzünk a filozófia fakultáción többségben lévő „Ifjú hazafiak” pökhendiségével szemben.¹⁶ Már csak a füge van viszsza. Volt belőle a család kertjében, Bayonne-ban: aprók, lilásak, sosem elég érettek vagy állandóan túlértek: hol a teje, hol a rothadtsága miatt volt gusztustalan számomra, sosem szerettem ezt a gyümölcsöt (amit aztán Marokkóban egészen másmilyennek ismertem meg, illetve később a *Restaurant Voltaire*-ben, ahol egész levesestálnyi tejszínben szolgálják fel).¹⁷ Hogy mi fogott meg benne, amikor a kísértés gyümölcsének, az erkölcstelenség, a filozófia gyümölcsének választottam? Egész egyszerűen és minden kétséget kizáróan az irodalom: a füge irodalmi gyümölcs, biblikus és árkádiai. Már amennyiben a füge mögött nem a Szexualitás bújlik meg.¹⁸ *Fica?*¹⁹

1. kép. Az ifjú Barthes.
Ismeretlen szerző felvétele, 1930 körül

12 Barthes görögységképének további formálásában a Sorbonne-on folytatott klasszika-filológiai tanulmányokon (1936–1942) túl az antik drámákat bemutató egyetemi színekör (*Groupe de Théâtre antique*) és az 1938-as, naplóban is megőrkötetett görögországi út játszik alapvető szerepet.

13 A. Bon *En Grèce* című fotóalbumáról (Paris, 1932) és G. de Pourtalès *Nietzsche en Italie* című kötetéről (Paris, 1929) van szó. Az antikvitás, az erotika és a fotóművészet iránti együttes érdeklődés meghatározó az életműben, ennek jegyében publikálja Barthes a későbbiekben pl. W. von Gloeden a századforduló taorminai parasztfiút antik kontextusban ábrázoló albumát (lásd Barthes 1978).

14 A *culture générale* eszményéről a középfokú oktatásban lásd Chervel 2011, 64–65.

15 A Hitler hatalomra jutását követő időszakban a Barthes által élénk figyelemmel kísért események (így a szélsőjobb puccskísérletének értelmezett 1934. februári véres tüntetés) a jobboldal és az antifasiszta mozgalmak szembenállásának erősödését eredményezik. A *Défense Republicaine* Anti-Fasciste létrejöttéről, Barthes baloldali elköteleződéséről lásd Costa 1998, 63–64.

16 A *classe de philosophie* a *lycée* utolsó évének választható, célját tekintve máig sokat vitatott tantárgycsoportja. Míg az 1863-as tanterv „a materializmus legfőbb ellenszerét” látta benne, az 1925-ös reform az önálló gondolkodás, az intellektus és az erkölcs fejlesztését, „a demokratikus társadalom felvilágosult és önálló ítéletalkotásra képes állampolgárának formálását” jelöli meg a kurzus feladataként, vö. Schrift 2009, 205.

17 Az étkezés mint interkulturális jelenség barthes-i fogalmáról, a táplálkozást érintő adatok (*détail alimentaire*) fontosságáról az életrajz műfajának megújítását célzó *biographème*-kísérletekben lásd Bauer 1998, 42–45.

18 A füge és az érzékiség kapcsolatáról az antikvitásban lásd Buchheit 1960; Richlin 1992, 41–42; Tietz 2013, 282–284.

19 A nőnemű *ficus* a vulgáris latinban semlegessé válik (*ficum*), ennek többes számából származik az újlatin *figue*, *fica*. A bevezetőt záró, a Sókratés-történet görög kontextusától és annak francia nyelvétől egyaránt élesen elkülönülő, talányos *fica* a fügemutatás csúfondáros, obszcén gesztusára (vö. *faire la figue*, *fare la fica*) is utalhat (amely jelen esetben akár a bevezetőt filológiai érdeklődéssel tanulmányozó olvasó felé is irányulhat, bővebben Pataki 2019, 59–60).

A Kritón margójára

Amikor Kritón távozott a börtönből, Sókratésnek mégiscsak összeszorult egy kicsit a szíve.

„Szegény fiú – mondta Eumaiosnak,²⁰ aki épp ekkor érkezett –, a semmiért jött ide, de tényleg lehetetlen lett volna ígert mondanom. Mit gondolnának a barátaim? Meg aztán, képesek lettek volna egyáltalán összeszedni a pénzt, amennyi kell? Olyan nehéz idők járnak!”

– „Ugyan már – mondta Eumaios –, semmiség, ha akarnád...”

Ebben a pillanatban Leukithés, a börtönőr²¹ lépett be, kezében egy tál korinthosi fűgével. Érettségtől duzzadó oldalukon még ott remegett néhány dermedt harmatcsepp, aranyszínű, helyenként meghasadt héjuk látni engedte a fehér húságyon sorjázó vörös magokat. Az agyagtálkából meleg cukorillat szállt fel – Sókratés kinyújtotta a kezét, de aztán meggondolta magát: „Mi értelme lenne? Még csak megemészteni sem lenne időm.” A szíve megint összeszorult. Eumaios titokban mind megette a fűgét.

A kilencedik óra tájában a kyl-lénéi Apollodóros, Glaukón, Aristodémos, Teiresias, Kratylos, Alkibiadés és Phaidros²² kért engedélyt, hogy láthassák. Sókratés beleegyezett. Leukithés behozott néhány zsámolyt, de inkább mind a padlóra ültek, hogy érezzék a kő frissességét. Sókratés az ágyán maradt. Glaukón²³ beszélt elsőnek.

„Kedves Sókratésem, igazán nem áll szándékunkban megint a tanácsainkkal meg a könyörgéseinkkel alkalmatlankodni. Mindenesetre fontold meg, hogy igazságos-e, a természettel összhangban álló-e, hogy mi, a barátaid tétlenül nézzük, hogy meghalsz; anélkül, hogy a kisujjunkat is mozdítanánk, hogy megmentsünk. Ami minket il-

let, úgy látjuk, kötelességünk kijuttatni téged a börtönből, akár beleegyezésed nélkül is, mert úgy gondoljuk, jobb lenne, hogy a többség élvezhesse még²⁴ tanításodat, mintsem hogy az örökre elveszzen a tiszteletben tartandó, de embertelen törvények miatt. Szellemed azonban oly nagy hatással van ránk, hogy nem merünk, még megmenekülésed érdekében sem, erőszakot alkalmazni testeden. Így tehát kérünk, saját akaratodból engedelmeskedj nekünk és kövess minket.”

Amint Glaukón befejezte, Apollodóros (a kyl-lénéi)²⁵ vette át a szót, igen leleményesen:

„Mondd csak, ó, Sókratés, mit felelnél az isteneknek, ha megjelenének előtted, és így szólának hozzád:²⁶ »Hát nem tudod, Sókratés, hogy semmi sem történik lenn a földön a beleegyezésünk nélkül, s hogy a halandók egyetlen haja szála sem görbül, ha mi nem úgy akartuk?²⁷ Mondd, ugye tudod?« – »Persze, tudom« – mondanád erre te. »Akkor tehát – mondanák az istenek –, amikor Kritón felajánlotta, hogy megszökj, nemde mi voltunk azok, akik őt erre ösztönöztük?« – »Kétségtelenül.« – »Mondd hát akkor, Sókratés, melyik embert gondolod bűnösebbnek, azt, aki az itteni, lenti törvényeket szegi meg, vagy azt, aki az istenek íratlan törvényeit hágja át?« – »Kétségtelenül azt, aki az istenek íratlan törvényeit« – felelnéd erre. »Akkor tehát« – folytatnák az istenek – »nemde te vagy ez a bűnös, aki inkább kívánsz a halandóknak engedelmeskedni, mintsem nekünk, isteneknek, akik nyilvánvaló jelét adtuk akaratunknak? Fontold meg mindezt, Sókratés, aztán engedelmeskedj nekünk és menekülj!« Így beszélne hozzád az istenek: és te, Sókratés, mit felelnél nekik?»

2. kép. Dionysosként pózoló taorminai fiú.
A Barthes által nagyra becsült (gyűjtött, kiadott)
W. von Gloeden felvétele, 1900 körül

*

20 A barthes-i *Criton* intertextualitásának legfőbb szervezője a tradíciót neologizmusokkal bővítő, erősen motivált névadás. A Sókratés tanítványként feltüntetett Eumaios alakja az *Odysseián* túl Lemaître egyik *pastiche*-ából eredeztethető (*La confession d'Eumée – Eumaios vallomása*), amelyben az urához lojális, úrnőjébe szerelmes kondás féltékenységében megöli a Pénelopé körül legyeskedő föníciai kereskedőt, vö. Lemaître 1906, 38–44.

21 A platóni *Kritón* (43a) és *Phaidón* (59d) névtelen börtönörét váltó szereplő neve egyszerre idézheti a hajótörött Odysseust megmentő tengeristennőt, Leukotheát és Lemaître szíriélnelbeszélésének (*La sirène*) áldozatába beleeszerető, érte vízi identitásáról lemondó, erősen anderseni kis habléányát, Leukosiát (vö. Lemaître 1906, 3–22).

22 A börtönjelenet hagyományos tanítványlistáját Barthes más dialógusokból érkező (vö. Aristodémos *A lakomából*; Phaidros és Kratylos a róluk elnevezett szövegekből), illetve a platóni *corpuson* kívüli alakokkal bővíti. Utóbbi tipikus példája a fény bebocsátásának gesztusa révén a mitológia vak jóásával kontrasztot alkotó Teiresias.

23 A nevével Glaukos tengeristent is idéző szereplő a hagyományban Plátón testvére, több dialógus *interlocutora*.

24 A tudás élvezésének (*jouissance*) gondolata az utolsó órák sókratés tanításának Platónnál olvasható, „fájdalommal vegyes gyönyör”-kénti minősítését idézi, vö. *Phaid.* 59b (*krasis apo te tés hédonés [...] homou kai apo tés lypés*).

25 A platóni tradíció szerint *A lakoma* kerettörténetéből ismert phaleróni Apollodóros valóban tanúja mestere halálának, (*Phaid.* 59d, 117b); s bizonyára ugyancsak ő az, aki az ailianosi *Varia Historia* egy Sókratés-apokrifjében (1, 16) az illendő halál fontosságára hivatkozva elegáns új *chiton* felöltésére buzdítja a kivégzésére váró Sókratést – persze hiába. Nyilván nem véletlen, hogy Barthes leleményesen (*avec art*) beszélő Apollodórosa Hermés szülőföldjéről származik.

26 A döntéshelyzetben argumentációs eszközként alkalmazott megszemélyesítés a platóni *Kritónban* Sókratés beszédében hangzik el, aki tanítványa szökési tervét (45b–46a) a megszemélyesített Törvények nevében (50b–54d) utasítja el.

27 Anakronisztikus bibliai utalás, vö. Lk 21, 18.

Sókratést szemlátomást felkavarta Apollodóros szónoklata, de mindenesetre nem szólt egy szót sem. Ekkor a szép Alkibiadés lépett mellé s kezdett beszélni. Méltatta előtte a szabadság örömeit, a szökését meg az utazását Epidaurosba, ahová a Kritón által bérelt hajónak²⁸ kellene vinnie, ha Sókratés is egyetért. Onnan majd szép kényelmesen elérnének Tirynsbe, Argolis e kevéssé ismert városába, ahol nyugalomra és tudásra lelnének. Ő maga, Alkibiadés, ismer az Anachnaos-hegy lejtőin egy szerény kis házat, fügefával az ajtó előtt, márványpaddal s egy terasszal, ahonnan a távolban felsejlenek Nauplion és Asiné házai, s azokon túl a tenger. Mind ott élnének, boldogan és bölcsen, beérve néhány marok olajbogyóval, pár szem fügével és kecsketejjel. Sókratés továbbra is tanítaná őket. Estéknént, naplementekor a lélekről beszélne nekik, a tengerrel a háttérben, amely sós frissességét küldené feljűk a síkság olajfaligetein át, érzelmes üdvözlét gyanánt. Néha egy-egy magányos vándor állna meg náluk, mielőtt folytatná útját Mykéné vagy Korinthos felé. Sókratés az igazra és a szépre tanítaná – őket mindannyiukat pedig örömmel töltené el annak tudata, hogy nem ők voltak egyedüli kiválasztottjai a mester gondoskodásának. Ekképp várná Sókratés a halált, amely egy ily nyugalmas és tiszta létezés közepette érkezve hozzá, bizonyára maga is valami nagy-nagy nyugalommal és tisztasággal telítődne: enélkül Sókratés nem remélhetné a halhatatlanságot, amelyről épp aznap reggel beszélt Phaidónnak. Alkibiadés elhallgatott, és néhány pillanatig teljes csend volt, mert mindannyian meghatódtak. Sókratésnak nehéz volt a szíve. Kritón ebben a percben lépett be: Aristodémos elmesélte neki, miféle erőfeszítéseket tettek a társak, hogy meggyőzzék Sókratést. Kritón, gyakorlatias lelkületű lévén, nem vesztette el hidegvérét:

„Sókratés nincs messzire attól, hogy engedjen Alkibiadés szavainak – gondolta –, alig valami hiányzik, hogy a szökés mellett döntsön, épp csak jól kell megválasztani ezt a valamit.”
Ezzel észrevétlenül odaintette magához Leukithést, a börtönőrt és pár szót a fülébe sűgött.²⁹ Az kiment. Sókratés nem mert megszólalni. Hogyan is titkolhatná el tanítványai előtt, hogy szavaik sokkal mélyebben érintették, mint amennyire látszik? Alkibiadés beszéde hatott rá leginkább, fájdalmas kísértésként. Ami azt illeti, valóban sokat gondolkodott a Kritónnal és Phaidónnal folytatott beszélgetések után. Kettejük érvei átfórmálták, s most kínosnak találta feláldozni magát olyan hiábavaló és kevéssé becses dolgokért, mint a törvények. Attól is félt, hogy kellemetlen helyzetbe hozza a barátait; végezetül pedig az jutott eszébe, mennyire szerencsétlen is lenne, ha tanítása ilyen váratlanul szakadna félbe, anélkül, hogy bármilyen formában is intézkedhetné a folytatásról. Mindazonáltal, túl ezeken az észérveken, valami tompa bizsergést érzett magában, amely (neki egyedül legalábbis úgy tűnt) mindenképp meg kell, hogy ingassa: valamiféle vágy volt, aminek semmi köze a szellemhez, annál inkább a testhez. Sókratés nem tudta pontosabban meghatározni: valami

3. kép. Pszeudo-antik zenélő pásztorfiúk.
W. von Gloeden felvétele, 1900 körül

teljességgel megfoghatatlan, de nagyon erős érzés ingerelte, és szorongva tanakodott, vajon megadja-e magát a testnek, miután ellenállt a szellem legkifinomultabb támadásainak. Ebben a pillanatban lépett be Leukithés egy tál fügével. Mind felfigyeltek, mert abból, amit Eumaios mesélt nekik, megértették, hogy a fügek jelentik a Sókratés erénye elleni utolsó rohamot. Ha Sókratés megeszik egy füget, ez azt jelentené, enged kérésüknek. Sókratés is tisztában volt ezzel.

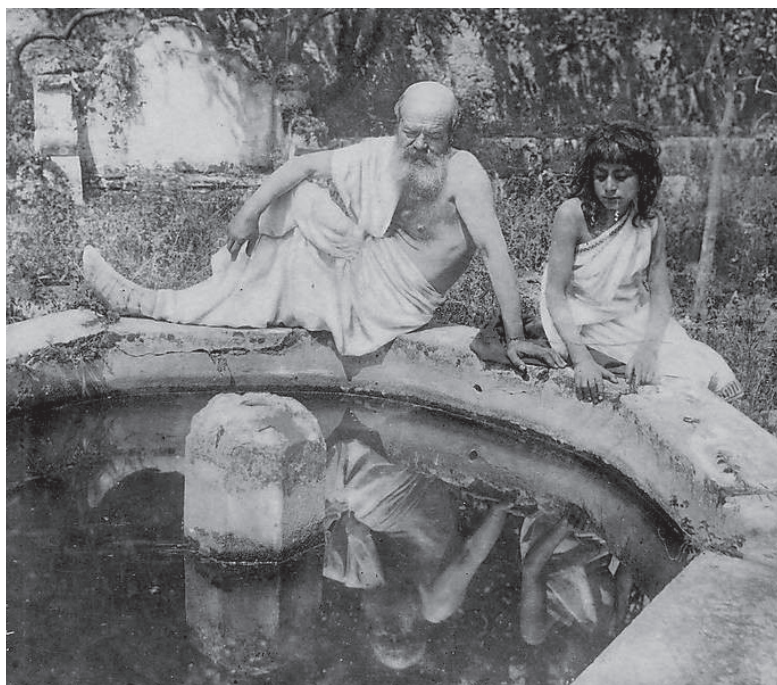
„Nem szeretnénk befolyásolni, Sókratés” – mondta Kritón. Eközben Teiresias szép csendben kinyitotta az ablakot. A napsugár végigsimogatta a fügeket, és sötét repedéseket tárt fel az aranyló domborulatokon, ahonnan az érkeket megrészesítő, édes langymeleg áradt.³⁰ Sókratés lehunyta a szemét, hogy lássa maga előtt a kis házat Tirynsben a fügefával, a paddal és a terasszal, s úgy tűnt neki, már érzi is a gyümölcs zamátát, amely összevegyült a tengeri szél sósabb ízével, a szabadság eleven jelképével. Ekkor egyszerűen kinyújtotta a kezét, vett egy füget, és megette.

*

28 A Sókratést az athéni börtönből a szabadságba vivő barthes-i hajó a Délos-ról halált hozó platóni (*Krit.* 43d, *Phaid.* 58b) tudatos ellenpárja.

29 Platónnál Kritón az, aki Sókratés kérésére a bűrókpotharhoz szolgát hivatja (*Phaid.* 117b).

30 A füge mint a platóni *pharmakon* megtestesítője: Pourcq 2005, 16–17. A fügemotívum Gide-nél (1927, 83–89, 175) olvasható előzményeiről, a gránátalma és a füge szemiotikai/mitológiai viszonyáról lásd Pataki, 2019, 55–59.

4. kép. Sókratés a kútnál. W. von Gloeden felvétele, 1902

Ugyanaznap este Sókratés és a tanítványok mind ott heverésztek az őket Epidaurosba vivő hajó fedélzetén. Ott volt Sókratés dajkája is, Eurymedusa,³¹ aki hallani sem akart róla, hogy elhagyja. Senki nem aludt, de nem is beszéltek. Mindannyian csendben élvezték a szabadság, a különlet édes érzését. Sókratésnek semmiféle lelkiismeret-furdalása nem volt, s a mester nyugodtsága láttán mind felszabadultnak érezték magukat. Nem hallatszott más, mint a víz loccsanása, a deszkák és a kötelek nyikorgása. Aztán egy bizonyos pillanatban Kratylos halkán felnevetett.

„Mire gondolsz?” – kérdezte tőle Kritón.

Erre Kratylos:

„A Törvények megszemélyesítése jutott eszembe.”³²

Hűvös támadt.

Valamivel később Phaidros így szólt:

„És mi lesz a Történelemmel?”

„A Történelem... – mondta Sókratés. – Ugyan, Plátón majd elintézi!”

Ezzel Eurymedusa felé fordult, aki korinthosi fűgét és egy korsó krétai bort hozott.

Bibliográfia

- Aron, P. 2009. „Le pastiche comme objet d'étude littéraire. Quelques réflexions sur l'histoire du genre”: *Modèles Linguistiques* 60, 11–27.
- Barthes, R. 1972. *Roland Barthes, Válogatott írások*. Budapest.
- Barthes, R. (szerk.) 1978. *Wilhelm von Gloeden*. Napoli.
- Barthes, R. 1995. *Œuvres complètes*. Szerk. E. Marty. Paris.
- Bauer, G. 1988. „Eating Out: With Barthes”: D. Bevan (szerk.): *Literary Gastronomy*. Amsterdam, 39–51.
- Burnier, M. – Rambaud, A. 1987. *Le Roland-Barthes sans peine*. Paris.
- Buchheit, V. 1960. „Feigensymbolik im antiken Epigramm”: *Rheinisches Museum* 103, 200–229.
- Coste, Cl. 1998. *Roland Barthes Moraliste: Amis, amour, compassion, connivence, conversation, étreinte, fusionnel, groupe, mère, neutre, ravissement, rencontre, rhétorique, rite, séminaire, sympathie, vivre ensemble*. Paris.
- Chervel, A. 1986. *Les auteurs français, latins et grecs au programme de l'enseignement secondaire de 1800 à nos jours*. Paris.
- Chervel, A. 2011. *Histoire de l'enseignement du français du XVIIe au XXe siècle*. Paris.
- Courville, X. de 1960. „Le pastiche et la parodie chez Jules Lemaître”: *Cahiers de l'Association Internationale des Études Françaises* 12, 31–41.
- Lemaître, J. 1906. *En marge des vieux livres*. Paris.
- Mauray-Lascoux, N. 2016. „Latin et grec dans l'enseignement secondaire : une approche historique”: *Anabases* 23, 201–216.
- Pataki E. 2019. „Szélgjegyzetek Roland Barthes platonizáló pályakezdéséhez: *En marge du Criton*”: Ádám A. – Radvánszky A. (szerk.): *A szöveg kijáratái. Tanulmányok Roland Barthes-ról*. Budapest, 31–60.
- Pourcq, M. de 2005. „Dat lichaam dat ook Grieks spreekt: Roland Barthes en de vijgen van Socrates”: K. Pint (szerk.): *Denkend in andere hoofden: over Roland Barthes*. Gent, 5–25.
- Pfenninger, A. 1998. „'En marge de Criton', le premier essai de Roland Barthes”: *Cincinnati Romance Review* 14, 105–110.
- Richlin, A. 1992. *The Garden of Priapus. Sexuality and Aggression in Roman Humor*. Oxford.
- Samoyault, T. 2015. *Roland Barthes. Die Biographie*. Berlin.
- Schrift, A. D. 2009. *Twentieth-Century French Philosophy. Key Themes and Thinkers*. Malden–Oxford.
- Tietz, W. 2013. *Dilectus ciborum. Essen im Diskurs der römischen Antike*. Göttingen.

31 Az átfogó/mindenre kiterjedő uralkodás (vö. *eury* + *medusa*) képzele révén alvilági konnotációval is bíró, a sókratészi életrajzi hagyományban nem szereplő nőalak Nausikaa dajkáival azonos nevet visel (*Od.* VII. 8). (Utóbbi Lemaître egyik elbeszélésében [*Le mariage de Télémaque*, 1906, 23–37] segíti Odysseus fiát Alkinoos lányának megszőktetésében.) A névben persze ott rejlik a Barthes szerint (*passim*) a *doxát* kővé változtató Medúza

képzele is. A börtönjelenet fügeevő Eumaios és a tengeri záróképben bort és fűgét kínáló Eurymedusa homérosi/materiális keretet képez, amelynek révén az elbeszélés Sókratése új, érzéki tapasztalatokat kereső Odysseusz-szá lényegül át. Bővebben Pataki 2019, 49–55.

32 Vö. *Krit.* 50b–54d.